

УДК 336.77:334.012.61

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-198-211

*Олена Шишкіна, Юлія Краснянська***ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ КРЕДИТУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ
МАЛОГО Й СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ***Елена Шишкіна, Юлия Краснянская***ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ И РИСКИ КРЕДИТОВАНИЯ СУБЪЕКТОВ
МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА***Olena Shyshkina, Yuliia Krasnianska***PROBLEMS, PROSPECTS, AND THE RISKS OF CREDITING
SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES**

Досліджено роль малого й середнього бізнесу (МСБ) у розвитку національної економіки. Визначено основні чинники, передумови й особливості функціонування та розвитку малого підприємництва в Україні. Виконано комплексне діагностування стану МСБ, спрямоване на порівняння кількісних параметрів із показниками держав-членів ЄС для виявлення й узагальнення основних проблем і ризиків, притаманних малим і середнім підприємствам у вітчизняній економіці. Доведено, що успішне функціонування МСБ можливе лише за умови доступності джерел фінансування. Проаналізовано передовий досвід країн світу Європейського Союзу щодо стимулювання розвитку МСБ за рахунок створення дієвого механізму банківського кредитування.

Ключові слова: малий та середній бізнес (МСБ); малі та середні підприємства (МСП); кредитування; ризики; джерела фінансування; кредитний портфель; механізми кредитування.

Рис.: 7. Табл.: 3. Бібл.: 21.

Исследована роль малого и среднего бизнеса (МСБ) в развитии национальной экономики. Определены основные факторы, предпосылки и особенности функционирования и развития малого предпринимательства в Украине. Выполнено комплексное диагностирование состояния МСБ, которое направлено на сравнение количественных параметров с показателями государств-членов ЕС, что позволило выявить и обобщить основные проблемы и риски, присущие малым и средним предприятиям в отечественной экономике. Доказано, что успешное функционирование МСБ возможно лишь при условии доступности источников финансирования. Проанализированы передовой опыт стран мира Европейского Союза по стимулированию развития МСБ за счет создания действенного механизма банковского кредитования.

Ключевые слова: малый и средний бизнес (МСБ); малые и средние предприятия (МСП); кредитование; риски; источники финансирования; кредитный портфель; механизмы кредитования.

Рис.: 7. Табл.: 3. Библ.: 21.

The article studies the role of small and medium-sized enterprises (SMEs) in the development of the national economy. The main factors, prerequisites, and features of the functioning and development of small business in Ukraine have been determined. It has been carried out a comprehensive diagnosis of the state of the SMEs, which is aimed at comparing the quantitative parameters with the indicators of the EU member state. The analysis made it possible to identify and summarize the main problems and risks inherent in small and medium-sized enterprises in the domestic economy. It has been proved that the successful functioning of SMEs is possible only in case of the availability of funding sources. The best practices of the countries of the European Union in stimulating the development of SMEs by creating an effective mechanism of bank lending have been analyzed.

Keywords: small and medium-sized business; small and medium-sized enterprises (SMEs); lending; risks; funding sources; credit portfolio; lending mechanisms.

Fig.: 7. Tabl.:3. Bibl.: 21.

JEL Classification: G21

Постановка проблеми. Поглиблення кризових явищ у світовій і національній економіці зумовлюють необхідність вирішення проблем адаптації вітчизняних підприємств до мінливих умов господарювання. У період поглиблення кризових явищ в економіці України, особливо гостро постали проблеми банкрутства підприємств, низької конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку, безробіття. За таких умов ефективний розвиток національної економіки унеможливується, що гальмує інтеграційні процеси нашої держави до Європейського Союзу (ЄС).

Підтримка малого та середнього бізнесу (МСБ), який є основою формування валового внутрішнього продукту (ВВП) провідних країн світу здатна пом'якшити ситуацію, що склалася, і створити умови для економічного зростання. Проблеми розвитку суб'єктів МСБ в Україні пов'язані з нестачею власних фінансових ресурсів засновників як для створення підприємств, так і для їх нормального функціонування, нестабільністю нормативно-правового забезпечення функціонування таких суб'єктів, що значно підвищує ризики інве-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сторів і кредиторів, що позначається на ціні продукції (товарів, робіт, послуг), їхній якості тощо. Вирішення зазначених проблем можливе за рахунок формування дієвого механізму банківського кредитування МСБ як рушійної сили для його продуктивної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості кредитування малих та середніх підприємств України досліджувались численними вітчизняними науковцями. Дослідженню підлягали різні аспекти й етапи цього процесу, зокрема, діагностування сучасного стану кредитування, виокремлення тенденцій і закономірностей розвитку здійснювали О. В. Поліщук [1], В. О. Кулаков, О. Г. Курган [2], Л. І. Федоришина [3] та інші. Особливості банківського кредитування МСБ аналізували Л. Л. Калініченко [4], Н. П. Мацелюх [5], В. Й. Даньків [6] тощо. Вивченню світового досвіду кредитування малих та середніх підприємств присвятили свої роботи Ю. В. Жежерун [7], О. І. Марченко [8], Л. В. Рібун, Г. А. Лех, І. М. Васькович [9] та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених проблемам і перспективам розвитку МСБ в Україні, багато питань залишаються недостатньо висвітленими. Зокрема, нині, в період інтеграції України до ЄС, актуальним є вивчення досвіду країн-членів цієї спільноти щодо особливостей розвитку та кредитування МСБ з метою його застосування в українських реаліях.

Мета статті є комплексне діагностування стану МСБ спрямоване на порівняння кількісних параметрів з показниками держав-членів ЄС для виявлення й узагальнення основних проблем в Україні, а також дослідження передового досвіду країн світу щодо стимулювання розвитку МСБ за рахунок створення дієвого механізму банківського кредитування з метою використання теоретичних та практичних напрацювань в Україні.

Виклад основного матеріалу. Важливою умовою стабільного функціонування та постійного прогресу національної економіки будь-якої країни є розвиток ефективного підприємництва. У розвинених державах світу основу бізнесу становлять малі та середні підприємства, ресурсна мобільність яких дозволяє маневрувати відповідно до нових швидкозмінних умов ринку. Законодавством України чітко визначено характерні ознаки суб'єктів малого та середнього підприємництва (рис. 1).

	Середня кількість працівників	Річний дохід
Суб'єкти малого підприємництва	Не перевищує 50 осіб	Не перевищує 10 млн євро
Суб'єкти середнього підприємництва	Від 50 до 250 осіб	Від 10 до 50 млн євро
Суб'єкти великого підприємництва	Перевищує 250 осіб	Перевищує 50 млн євро

Рис. 1. Характерні ознаки суб'єктів підприємництва залежно від їх розмірів
Джерело: складено авторами на основі [10].

В основу класифікації підприємств на малі, середні та великі в державах-членах ЄС покладено кількість працюючих (аналогічно до Господарського кодексу України). Крім того, серед малих підприємств прийнято виділяти мікропідприємства з кількістю працівників менше 10 осіб [13]. У структурі бізнесу за розмірами підприємств в Україні, як і в державах-членах ЄС, переважають малі підприємства (табл. 1, 2).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

За підсумками 2015 року річний дохід малих підприємств в Україні становив 1 318 974,1 млн грн; у 2016 році зріс до 1 651 982 млн грн. Річний дохід середніх підприємств становив 2 184 376,8 млн грн та 2 683 303,5 млн грн у 2015 та 2016 роках відповідно, що є позитивним явищем загалом. Але такі зміни мають і позитивні, і негативні причини й наслідки [14].

Таблиця 1

Кількість суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності у 2010–2017 рр.

Роки	Кількість суб'єктів господарювання						
	усього				у тому числі фізичні особи-підприємці		
	суб'єкти великого підприємництва	суб'єкти середнього підприємництва	суб'єкти малого підприємництва	з них суб'єкти мікропідприємництва	суб'єкти середнього підприємництва	суб'єкти малого підприємництва	з них суб'єкти мікропідприємництва
2010	586	21343	2161999	2093688	360	1804758	1793243
2011	659	21059	1679902	1608819	306	1325619	1313004
2012	698	20550	1578879	1510776	361	1234831	1224315
2013	659	19210	1702201	1637180	351	1328392	1318703
2014	497	16618	1915046	1859887	712	1590448	1580965
2015	423	15510	1958385	1910830	307	1630571	1626589
2016	383	15113	1850034	1800736	281	1558880	1553041
2017	399	15254	1789406	1737082	317	1466486	1458980

Джерело: показники діяльності підприємств [14].

Таблиця 2

Індикаторні показники розвитку бізнесу в розрізі підприємств за їх розмірами в Україні та державах-членах ЄС

Держава	Кількість малих підприємств, % до всіх підприємств	Кількість середніх підприємств, % до всіх підприємств	Річний дохід малих підприємств, млн євро	Частка річного доходу малих підприємств від загального обсягу річного доходу підприємств, %	Річний дохід середніх підприємств, млн євро	Частка річного доходу середніх підприємств від загального обсягу річного доходу підприємств, %
Бельгія	99,17	0,67	459872,9	46,48	182646,3	18,46
Болгарія	98,49	1,29	55967,9	46,13	28830,3	23,76
Чехія	99,18	0,66	153161,4	34,47	99613	22,42
Данія	97,96	1,71	177725,5	37,06	106422,2	22,19
Німеччина	97,12	2,40	1650509,6	27,22	1229066,4	20,27
Естонія	98,18	1,55	26986,5	53,10	12400,3	24,40
Іспанія	99,28	0,60	761935,3	42,58	351717	19,65
Франція	99,18	0,66	1401232,1	38,65	601941,8	16,60
Італія	99,40	0,50	1381812,9	47,85	605567,4	20,97
Латвія	98,50	1,30	27090,5	52,80	12831,6	25,01
Литва	98,63	1,17	31188,3	42,14	19526,7	26,38
Люксембург	97,56	1,97	47737,1	31,53	58155,5	38,42
Угорщина	99,03	0,80	102669,9	36,97	55835,2	20,10
Нідерланди	99,10	0,75	466249,8	33,01	407061,9	28,81
Польща	98,87	0,92	333266	36,17	183136,8	19,87
Словенія	99,01	0,82	35670,5	42,65	21485,9	25,69
Словаччина	99,33	0,53	67800,4	37,56	34554,2	19,14
Фінляндія	98,55	1,19	129606,4	35,43	75766,1	20,71
Швейцарія	94,58	4,61	459872,9	46,48	182646,3	18,46
Україна	99,19	0,79	54438,5	23,74	90156,6	39,31

Джерело: складено авторами на основі [11; 12; 14].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Дослідимо причини й наслідки таких змін і охарактеризуємо основні тенденції, проблеми і ризики, що їх супроводжують. Зауважимо, що частка річного доходу малих підприємств від загального обсягу річного доходу всіх підприємств в Україні була однією з найнижчих порівняно з усіма державами-членами Європейського Союзу, тоді як питома вага обороту середніх підприємств значно перевищувала середнє значення по ЄС. Така ситуація не пов'язана з розширенням діяльності чи інноваційним бумом малих підприємств і здебільшого пояснюється скороченням розмірів великих підприємств, унаслідок чого вони переходять до категорії «середніх», збереженням монопольного становища середніх та великих підприємств на відповідних галузевих ринках, що, з одного боку забезпечує їм стабільні прибутки а з іншого – не стимулює до оновлення (модернізації, вдосконалення тощо).

Зміна розмірів підприємства і необхідність утримувати основні засобів, які належать підприємству, але не беруть участі у виробництві продукції та належної підприємству інфраструктури, позначаються на валових витратах підприємства, а отже, і на рівні цін, що підвищує імовірність виникнення непередбачених фінансових втрат від зміни рівня цін на продукцію при проведенні операцій купівлі-продажу, що виявляється в цінових ризиках. Не менш важливо враховувати обумовлені вищезазначеними обставинами товарні ризики МСБ. Вони спричинюються внутрішніми факторами, такими як основні характеристики самого товару і його ринкова атрибутика, якість товару, особливості транспортування і специфіка зберігання товару, його конкурентоспроможність і привабливість, стадія життєвого циклу товару (зокрема, новизна або моральна застарілість товару) рівень сервісної підтримки тощо і є підконтрольними для МСБ. Опосередковано впливають на рівень товарного ризику певні об'єктивні фактори, що не піддаються контролю з боку підприємства, до яких відносять PEST – фактори (P – Policy – політика, E – Economy – економіка, S – Society – суспільство (соціум), T – Technology – технологія)), та суб'єктивних (ринкових, інноваційних, закупівельних, збутових), що піддаються контролю. Вказані об'єктивні фактори утворюють політико-правові ризики, економічні ризики, соціально-демографічні ризики, технологічні та науково-технічні ризики, а суб'єктивні здатні спричинити ринкові, закупівельні, збутові та інноваційні ризики.

Монопольне становище, яке внаслідок техніко-технологічних особливостей і специфіки розміщення продуктивних сил до сьогодні зберігає значна кількість промислових підприємств в Україні, негативно відбивається на конкурентоспроможності підприємств, їх небажання вирішувати проблеми енергоефективності, модернізації й оновлення основних засобів, запровадження інновацій, забезпечення конкурентоспроможності продукції на вітчизняних ринках, мінімізації відходів і їх повторної переробки і, як наслідок, зумовлює ризики неплатоспроможності, конкурентоспроможності, інноваційні та інвестиційні ризики.

Проведені авторами дослідження дали змогу визначити таку негативну тенденцію створення малих суб'єктів підприємництва, як наявність «псевдозайнятості», за якої у незалежних робітників є тільки один роботодавець. Серед іншого, це пов'язано з тим, що малі підприємства функціонують в Україні здебільшого у сфері послуг, виконують одноразову роботу і не мають достатньої кількості фінансових ресурсів для започаткування виробництва. Така ситуація спричиняє різного роду ризики персоналу, зокрема зумовлені недостатнім рівнем професіоналізму або його зниженням, недобросовісною діяльністю, криміногенними діями та втратою репутації, зниженням рівня доходів і посилює соціальну напруженість у суспільстві. На противагу Україні, у країнах ЄС близько 30 % малих суб'єктів підприємництва (МСП) працюють в індустрії та будівництві, що позитивно відображується на рівні валового продукту та на примноженні економічного потенціалу країни загалом. Нестача грошових коштів у процесі діяльності МСП гальмує їхній розвиток, знижує конкурентоспроможність, інвестиційну привабливість і кредитоспроможність і породжує однойменні ризики.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Ризики та загрози внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування суб'єктів МСБ негативно відображаються на параметрах фінансової стійкості й зумовлюють прояви інвестиційних ризиків як для наявних, так і для потенційних інвесторів.

Фінансові й реальні інвестиції орієнтовані на майбутнє і пов'язані зі значною невизначеністю економічної ситуації та поведінки людей. Невдалі інвестиційні рішення здатні спричинити прояв взаємопов'язаних з інвестиційними інших видів ризиків (політичних, правових, технічних, операційних, фінансових, маркетингових, екологічних та форс-мажорних ризиків). Зокрема зовнішні умовами реалізації інвестицій можуть викликати політичний, правовий та загальноекономічний ризики. Певна кількість помилок, що пов'язані з якістю проектування, технічною базою, обраною технологією, управлінням проектом, перевищенням кошторису тощо, здатні зумовити прояв технічних і операційних ризиків.

Нездійснення очікуваних фінансових результатів призводять до виникнення численних фінансових ризиків, до яких можна віднести ризик фінансової стійкості, ліквідності, неплатоспроможності, кредитний, процентний, валютний, податковий, інфляційний та інші [20; 21]. Фінансові ризики пов'язані з недосконалістю структури капіталу суб'єктів МСБ, незапланованими зменшеннями (зміннами або зникненнями) джерел та обсягів фінансування, незадовільним фінансовим станом партнерів і контрагентів, зривами надходжень коштів від реалізації вироблених товарів чи послуг, незбалансованістю (як за обсягами, так і за строками) позитивного й негативного грошових потоків підприємства, неплатоспроможністю споживачів продукції, власні підвищені витрати та іншими обставинами. Прорахунки й помилки щодо оцінки ринкових умов, ринків сировини чи збуту, часу просування продукції на нові ринок, формування цінової політики, організації реклами чи збутової мережі та інші чинники, здатні спричинити маркетингові ризики.

МСБ різних сфер і видів діяльності, особливо промислових підприємств, може вирізнятися негативним впливом на довкілля, пов'язаним зі шкідливими викидами в атмосферу, забрудненням навколишнього середовища і позначатись на здоров'ї населення, а отже, необхідно враховувати екологічні ризики й оцінювати можливі екологічні збитки економічних суб'єктів. Форс-мажорні ризики (ризики стихійних лих, втрати майна внаслідок ведення військових дій тощо) не мають високого ступеня ймовірності виникнення, але за рівнем фінансових втрат можуть виявитись достатньо значущими для промислових малих і середніх підприємств, оскільки можуть призвести не тільки до втрати доходу, який передбачається, але і частини активів підприємства.

Проблеми функціонування й розвитку вітчизняних МСБ знайшла відображення у структурі пасивів таких суб'єктів. Протягом останніх років у структурі джерел фінансування малих та середніх підприємств простежується чітка тенденція до зменшення частки власного капіталу (рис. 2), при цьому не маючи достатньої кількості власних коштів, підприємства запозичують фінансові ресурси, що спричиняє виникнення кредитних, а при наданні кредитів у іноземній валюті – валютних ризиків.

Як бачимо, у структурі пасивів суб'єктів малого та середнього підприємництва упродовж досліджуваного періоду відбулось суттєве зниження питомої ваги власного капіталу, що значно підвищило рівень фінансового ризику та негативно відбилось на параметрах фінансової стійкості загалом та на рівні інвестиційної привабливості й кредитоспроможності зокрема. Частка довгострокових кредитів у досліджуваній період у середніх підприємств зменшилась на 0,7 %, а у малих підприємств – збільшилась на 1,2 % (рис. 2). Зважаючи на те, що довгострокові кредити є основою інвестиційної діяльності, а їх наявність і зростання є свідченням розвитку економічного потенціалу малих і середніх підприємств, що знижує кредитні та інвестиційні ризики для інших суб'єктів підприємництва.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Зауважимо, що структура запозичених і залучених коштів МСП не є оптимальною. У досліджуваних періодах і у малих, і у середніх підприємств спостерігається переважання поточних зобов'язань і забезпечень та прослідковується тенденція їх зростання. Так, у структурі пасивів середніх підприємств у період 2013-2015 рр. ця частка зросла з 48,8 до 60,1 %, а у малих підприємств – з 52 до 62,4 % відповідно. У складі поточних зобов'язань переважає комерційне кредитування, а частка банківського є незначною, що відповідає тенденції зниження питомої ваги власного капіталу у структурі джерел фінансування (табл. 3).

У провідних країнах світу частка банківського кредитування МСБ досягає 60 %, а банківські установи виступають основним джерелом фінансування МСП, тим самим стимулюючи його розвиток. Це підтверджується результатами опитування суб'єктів малого та середнього підприємництва в ЄС (рис. 3), які вважають найважливішими джерелами фінансування банківський овердрафт, кредитні лінії (53 %), інші банківські позики (48 %).

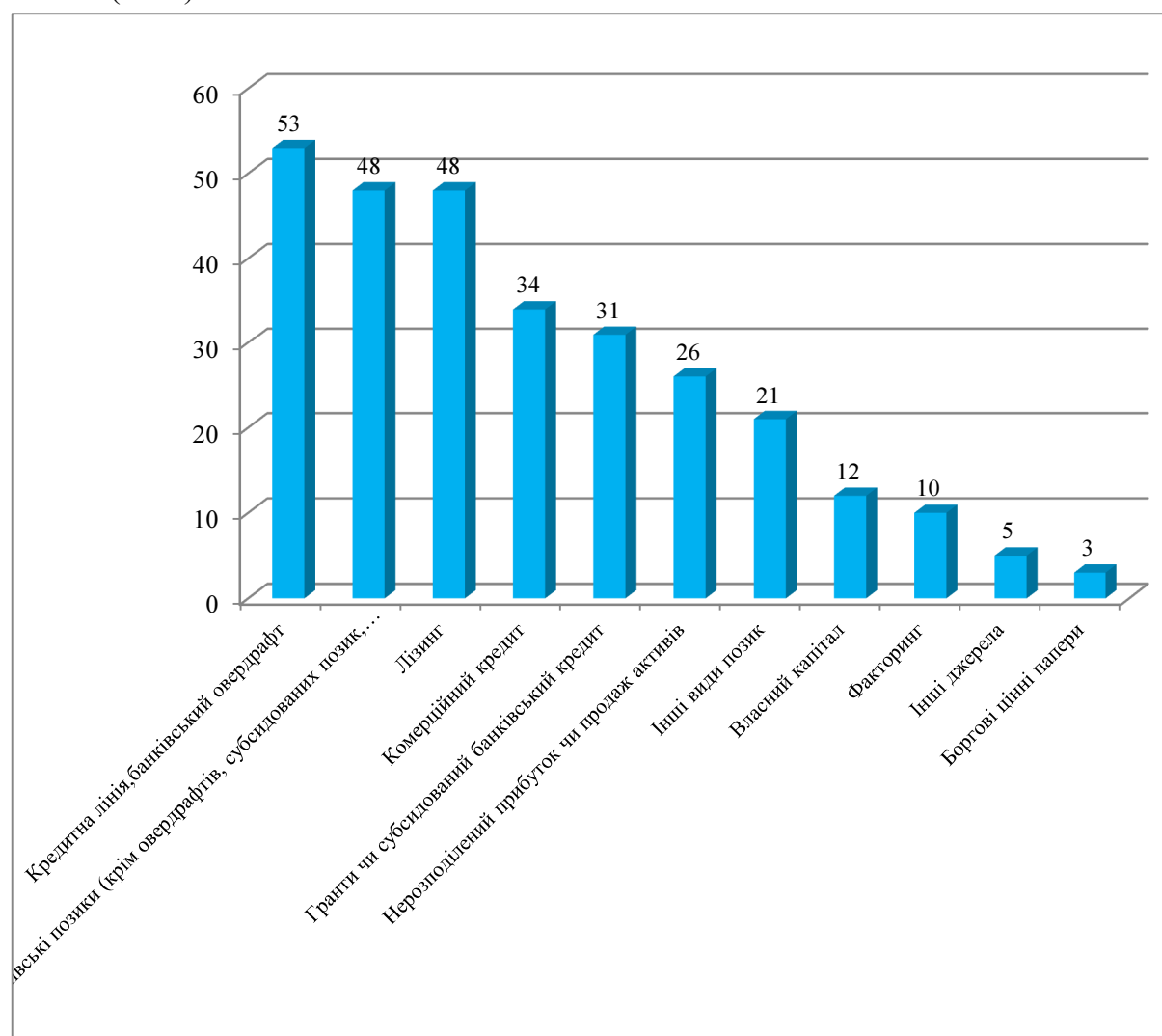

Рис. 3. Частка МСП ЄС станом на 2017 рік, для яких є важливим вказане джерело фінансування, %

Джерело: складено авторами на основі [16].

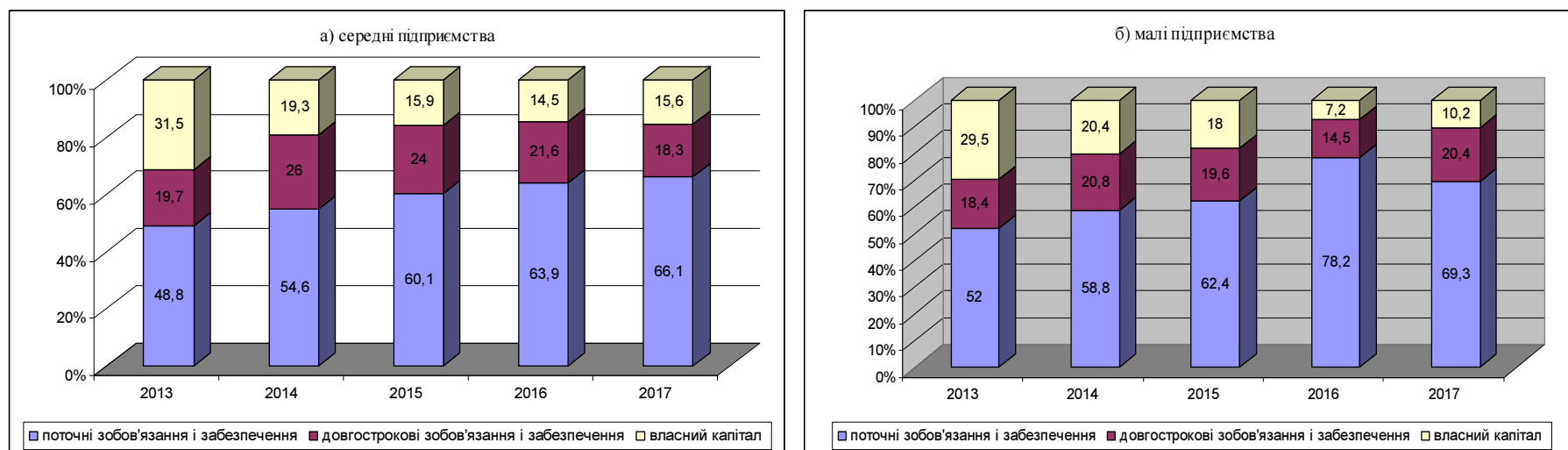

Рис. 2. Структура пасивів суб'єктів малого та середнього підприємництва в Україні, %

Джерело: складено авторами на основі [14, с. 159–161].

Таблиця 3

Поточні зобов'язання й забезпечення підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності

Роки	Поточні зобов'язання і забезпечення, усього				У тому числі											
	великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства	короткострокові кредити банків				поточна кредиторська заборгованість				поточні забезпечення			
					великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства	великі підприємства	Середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства	великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства
2013	850380,3	994180,4	844777,5	494126,1	108435	151737,9	111587,6	71251,5	606131,5	563981,5	335392,7	171312,4	10692,7	4181,9	292,2	59,3
2014	1025878,7	1124249,5	1001124,8	563500,3	122572,3	149277,7	156393,2	105471,8	709792,9	633546,4	389905,7	194189	40171,7	4780,5	842,5	90,2
2015	1300897,9	1480588,7	1333416,6	703792	154193,7	144807,8	156707,9	94253,5	888270,8	822706,5	485286,1	237969,3	21261,9	8651,3	543,6	192,9
2016	1559321,8	1847412,4	2439954,5	1439296,6	208096,3	190214	98636,9	57059,4	1009303,2	1009742,6	568381	277276,3	46121,8	12545,4	690,6	127,8
2017	1827293,4	2050138,3	1892107,3	1054077,8	210441,4	170765	159902,9	94758,5	1135708	1133418,4	659381,2	314966,1	84258,6	18455,4	2138,3	492,5

Джерело: складено авторами на основі [14, с. 199–206].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У грошовому вираженні загальний обсяг кредитів, наданих суб'єктам господарювання в Україні порівняно з державами-членами ЄС є значно меншим, що стримує розвиток підприємництва в нашій державі (рис. 4). Наприклад, у Німеччині на МСП працює 68,3 % всіх зайнятих, при цьому фонд банківського кредитування лише малого бізнесу станом на грудень 2014 року становив 137 млрд. євро, станом на 2017 рік ця сума значно зростає.

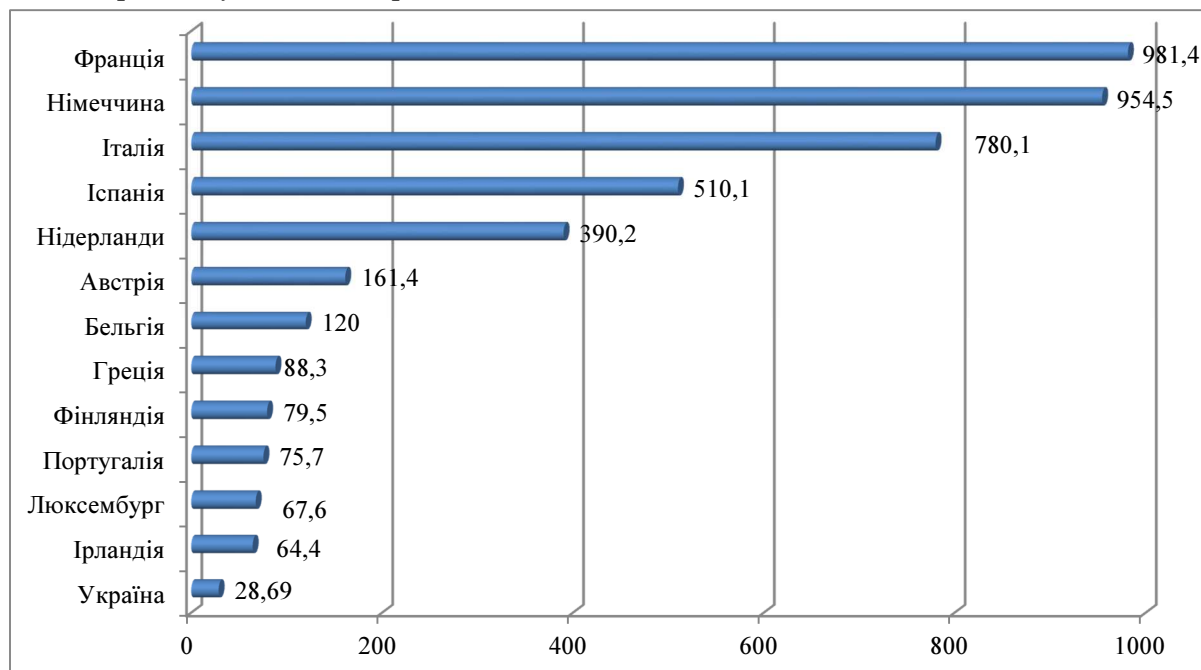

Рис. 4. Обсяги кредитування нефінансових корпорацій банківською системою ЄС у розрізі окремих держав, млрд євро

Джерело: складено авторами на основі [17].

Протягом 2012–2015 років в Україні зростала частка залишків за кредитами, наданих нефінансовим корпораціям від 74,27 до 80,25 %. Станом на листопад 2017 року значення становило 82,03 % залишків по загальному кредитному портфелю банківської системи України. У структурі залишків по кредитах, наданих нефінансовим корпораціям, позики суб'єктам малого підприємництва становлять 36 % (рис. 5), а у структурі всього кредитного портфеля банків 30 %.

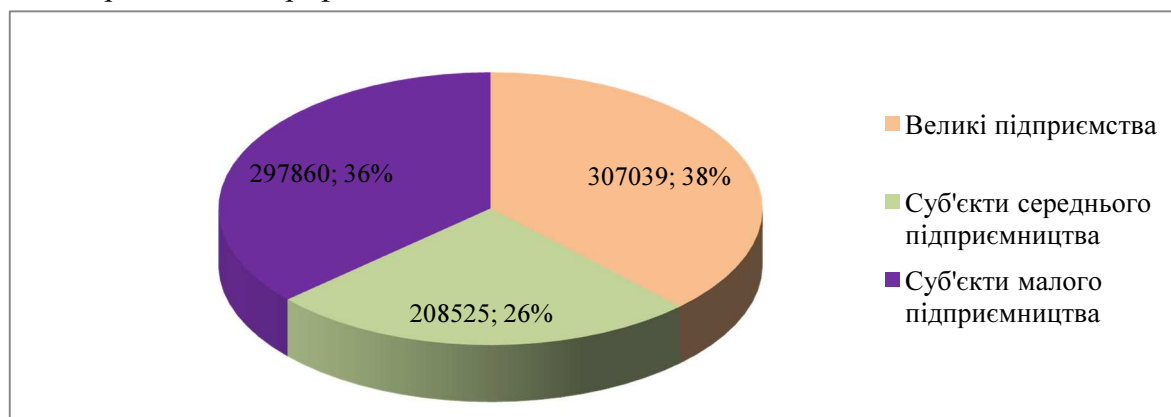

Рис. 5. Структура кредитів банківської системи України, наданих нефінансовим корпораціям за розміром підприємств станом на листопад 2017 року, млн грн, %
Джерело: складено авторами на основі [15].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Дослідження показників країн-членів ЄС свідчать, що активізація діяльності МСБ відкриває широкі можливості для соціально-економічного розвитку національної економіки будь-якої держави. Зокрема, виникнення МСП супроводжується створенням нових робочих місць, з яких за статистичними даними 45 % мають чисельність персоналу до 9 осіб, 30 % – 10-49 осіб; 25 % – 50-249 осіб. У 2017 році розширення таких підприємств дозволило залучити 14 % нових робітників. Аналізуючи стан і тенденції розвитку МСП, необхідно зважати, що мале підприємство – можливість реалізації підприємницького потенціалу. На відміну від великих підприємств, які переважно перебуває в колективній власності, 42 % МСП у ЄС належать одному власнику, а 40 % – одній родині.

Здатність МСП відносно швидко реагувати на зміни ринкового середовища дозволяє їм бути конкурентоспроможними та отримувати пристойний річний дохід: 30 % підприємств отримують до 0,5 млн євро; 27 % – від 0,5 до 2 млн євро; 23 % – від 2 до 10 млн євро; 6 % – понад 10 млн євро. Причому такі підприємства успішно працюють не лише на внутрішньому ринку держав, а й активно експортують товари, послуги за кордон (43 % МСП).

Успішне функціонування МСБ можливе лише за умови доступності джерел фінансування, що в країнах-членах ЄС визнано підприємствами-респондентами фактично безпроблемним явищем. Цьому сприяє цілеспрямована та ефективна політика підтримки МСБ у сфері банківського кредитування. Про позитивні результати її діяльності свідчать стабільність кредитних відсоткових ставок у середньостроковому періоді (52 % респондентів відмітили їх незмінність, а 13 % навіть зменшення), що дозволяло здійснювати інвестиції в основний капітал на рівні попереднього періоду (57 % підприємств) та вищому (28 %) [11–13; 18; 19].

За опитуваннями підприємств-респондентів країн-членів ЄС основною проблемою, що виникала в процесі кредитування, була названа боязнь отримати відмову у відхиленні заявки на кредит внаслідок відсутності відповідної маркетингової діяльності комерційних банків (тоді як за статистичними даними 70 % МСП отримують кредити в повному обсязі за заявками) [18]. Серед суб'єктів господарювання МСБ, які відмітили банківське кредитування як не доречне для них джерело фінансування, було проведено дослідження такого рішення (рис. 6). Основною причиною визнання недоцільності банківського кредитування була визнана відсутність потреби в позикових коштах, а не якість механізму кредитування чи технологія процесу.

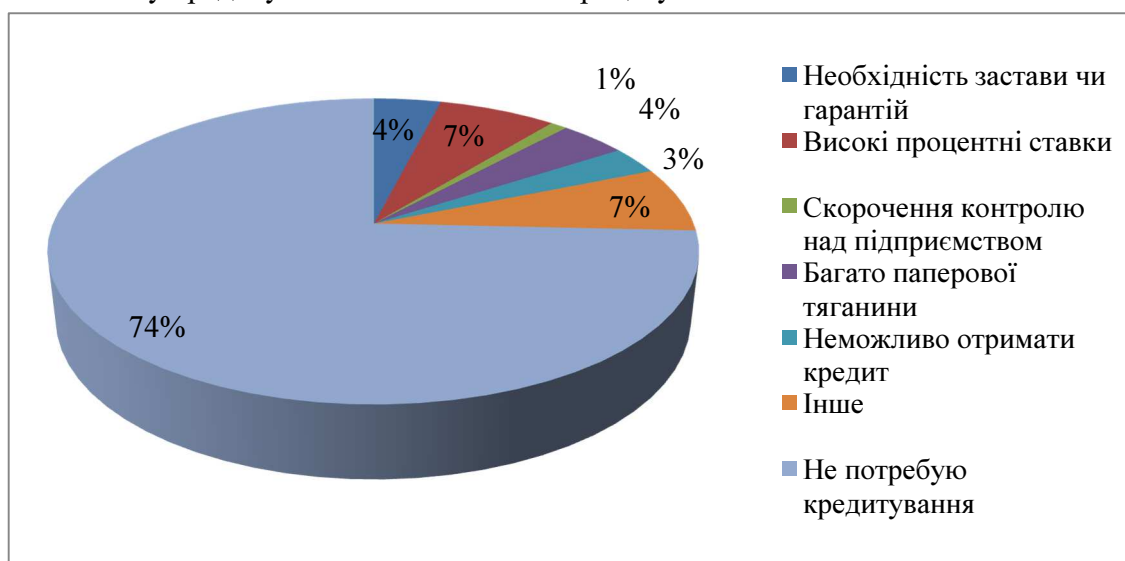

Рис. 6. Проблеми, зазначені МСП, що стримують до отримання банківського кредиту
Джерело: складено авторами на основі [16].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ЄС постійно працює в напрямку вдосконалення взаємовідносин між МСБ та банківськими установами щодо отримання кредитів. Зокрема, покращення ставлення банку до клієнтів та підвищення якості й рівня обслуговування суб'єктів малого та середнього підприємництва відзначили 27 % респондентів; покращення умов банківських позик – 20 %, у тому числі кредитних ліній та овердрафту – 19 %; збільшення лімітів кредитування – 19 %. До того ж у державах-членах ЄС чітко прослідковується тенденція до збільшення кількості ухвалених заявок на кредит. Покращення доступності банківського кредитування зауважили 21 % МСП. Як результат, у разі необхідності зовнішнього фінансування в майбутньому, 64 % МСП ЄС віддали б перевагу саме банківському кредитуванню [11–13; 18; 19].

В Україні останніми роками відбулося зниження рівня доступу малих та середніх підприємств до коротко- і довгострокових кредитів. Нами були досліджені й систематизовані основні причини, які стримують розвиток банківського кредитування МСБ з позицій суб'єктів господарювання та банківських установ (рис. 7).

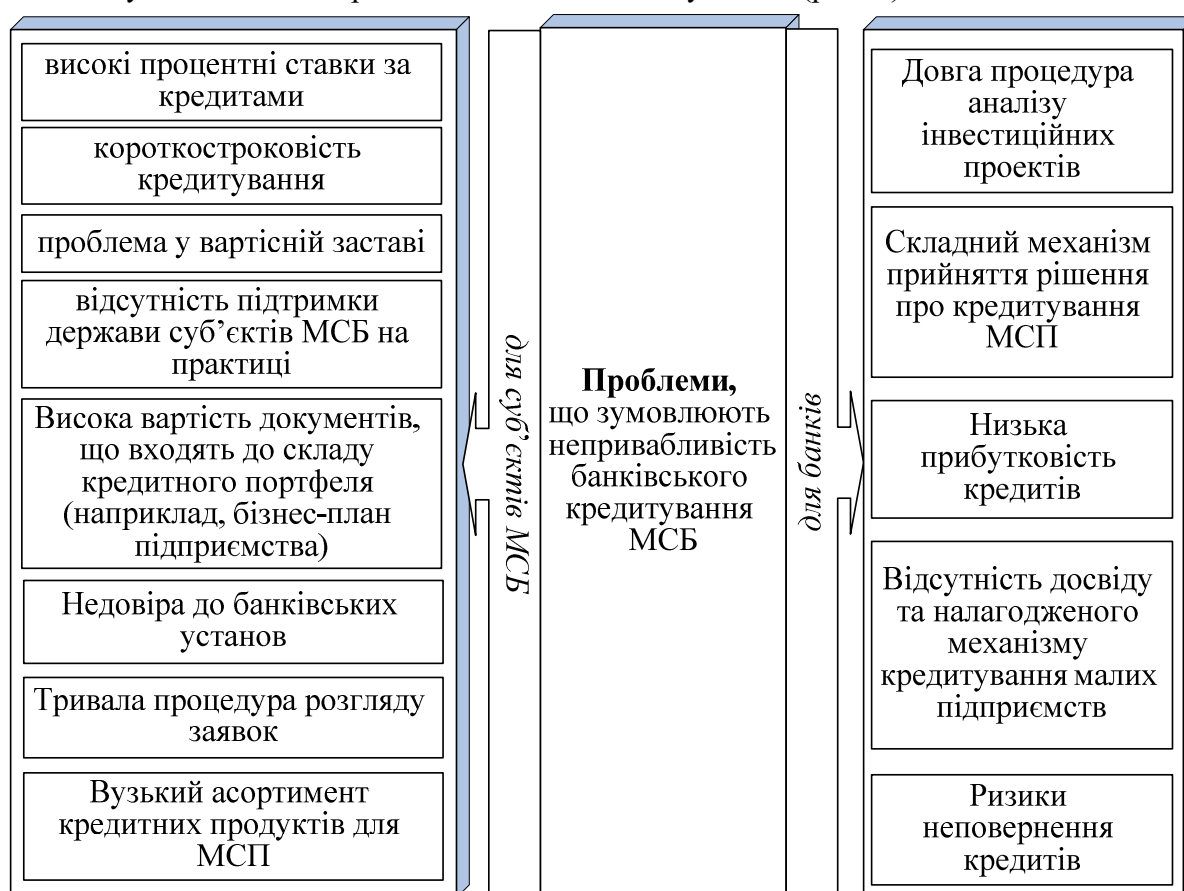

Рис. 7. Проблеми, що гальмують розвиток банківського кредитування малих та середніх підприємств в Україні

Джерело: складено авторами.

Цікаво, що в різні роки в деяких країнах ЄС виникали тожодні проблеми у сфері кредитування МСП, а способи їх вирішення є цікавим для вітчизняної економіки з погляду можливості адаптації іноземного досвіду до вітчизняних умов господарювання. Так, у Швеції практикується поєднання кредитування МСБ із консультативною підтримкою широкого спектра, що дозволяє уникнути непорозумінь та помилок при отриманні суб'єктами кредитів і отримати професійні роз'яснення за низькою ціною, порівняно зі зверненнями до консалтингових фірм. У Німеччині постійно діють проекти підтримки МСБ, які реалізуються через конкретні кредитні програми, ініційовані Федеральним мі-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ністерством економіки та енергетики. Наприклад, у 2015 році програмами були: «High-Tech Seed Fund» – спрямований на фінансування високотехнологічних підприємств на основі приватно-державного партнерства (загальний обсяг фонду 573,5 млн євро, термін дії угод 7 років, при цьому застава не потребується); «ERP Start-up Loan – Universal» передбачає надання дешевих позик для заснування чи розвитку молодих МСП (до 3 років) на строк до 10 років із фіксованою процентною ставкою; «Регіональна програма розвитку» націлена на 20-річне кредитування МСП, які діють на ринку більше 3 років, за вигідними процентними ставками; «ERP Capital for Start-ups» призначений для надання довгострокових субординованих позик з метою посилення рентабельності власного капіталу. Крім численних щорічних проектів, у Німеччині постійно функціонує консультативна служба при Федеральному міністерстві економіки та енергетики для засновників МСП, а також вирішення проблем, перед якими вони постають.

В Англії, на відміну від Німеччини, не проводилося директивного управління процесами кредитування МСБ. При цьому діяльність Центрального банку була «м'якою» і спрямовувалася на рефінансування комерційних банків за пільговою ставкою у випадку кредитування таких підприємств.

В Італії управління політикою кредитування МСБ зосереджено в руках декількох інституцій, якими розробляються привабливі програми підвищення доступу МСП до банківських кредитів котрі реалізується переважно за рахунок існування змінних кредитних фондів. Зауважимо, що для втілення таких програм часто здійснюється об'єднання банківських установ із торговими асоціаціями.

У деяких державах ЄС існують гарантійні фонди, які виконують функції гарантів та поручителів за низьку плату (від 0,5 %) або навіть безкоштовно залежно від підприємства та проекту (Польща, Англія, Іспанія) [19]. В інших країнах (наприклад, в Угорщині) створюють фонди відшкодування процентної плати за кредити МСП. Крім того, держави-члени ЄС, як посередники, активно співробітничать із міжнародними фінансовими організаціями (ЄІБ, ЄБРР тощо) для реалізації кредитних проектів через комерційні банки.

Висновки і пропозиції. Розвиток МСБ в Україні гальмується великою кількістю проблем, найважливішою з яких, на нашу думку, є нестача фінансування. Це перешкоджає як заснуванню нових, так і удосконаленню та розширенню діючих підприємств. Розвиток банківського кредитування, яке є основним джерелом грошових коштів у провідних державах світу, може сприяти вирішенню цього питання й знизити сукупні ризики для суб'єктів МСБ.

На сьогодні Україна має неналагоджений та низькоефективний механізм кредитування МСП банківською системою та властиві цьому явищу ризики. Аналіз досвіду держав-членів ЄС дозволив авторам статті запропонувати напрямки вирішення зазначеної проблеми, які передбачають:

- створення професійних консультативних відділів МСП у банках або надання працівниками банку, що займаються питаннями кредитування МСБ, консультацій як супутніх послуг; доцільним з погляду економії є організація online-роботи таких відділів чи залучення профільних фахівців у call-центрі. Налагодження зв'язків з МСП дозволить підвищити довіру до банківських установ, популяризувати кредитні продукти;
- надання банками послуг з підготовки пакетів документів позичальників, зокрема з розробки бізнес-планів;
- цілеспрямовану підтримку МСБ державою шляхом реалізації кредитних програм за прикладом Німеччини чи відповідної політики НБУ за прикладом Англії;
- створення державних гарантійних фондів;
- розширення асортименту кредитних продуктів для МСП тощо.

Вирішення цих та інших задач потребує розширення спектра питань окреслених цієї науковою роботою, що стане об'єктом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Поліщук О. В., Цимбал В. В. Проблеми розвитку малого бізнесу в Україні. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/392/380>.
2. Кулаков В. О., Курган О. Г., Павленок О. І. Стан кредитування малого та середнього бізнесу в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2014. № 2 (36). С. 143–146.
3. Лук'янчикова О. А., Федоришина Л. І. Аналіз проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні. *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси*. 2013. Вип. 10 (3). С. 440–445.
4. Калініченко Л. Л., Мусіяка К. В. Роль банківського кредитування у розвитку малого бізнесу в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 50. С. 325–329.
5. Мацелюх Н. П., Унінець О. М. Розвиток форм і методів кредитування малого та середнього бізнесу. *Економічний часопис-XXI*. 2013. № 9-10(1). С. 38–41.
6. Даньків В. Й., Арзамасова О. В. До питання кредитування малого бізнесу комерційними банками України. URL: <http://dspace.uzhnu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/lib/3699/1/ДО%20ПИТАННЯ%20КРЕДИТУВАННЯ%20МАЛОГО%20БІЗНЕСУ%20КОМЕРЦІЙНИМИ.pdf>.
7. Жежерун Ю. В. Міжнародний досвід банківського кредитування малого і середнього підприємництва. *Фінансовий простір*. 2017. № 1(25). С. 27–32.
8. Марченко О. І., Моткалюк Р. В. Розвиток малого бізнесу: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Фінансовий простір*. 2015. № 1 (17). С. 190–193.
9. Рібун Л. В., Лех Г. А., Васькович І. М. Зарубіжний досвід розвитку малого бізнесу. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.2. С. 230–235.
10. Господарський кодекс України від 07.02.2019 № 2473-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2?text=%EC%E0%EB#w11>.
11. Annual enterprise statistics by size class for special aggregates of activities / Eurostat. URL: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.
12. Turnover of the non-financial business economy by size class of employment / Eurostat. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tin00146&plugin=1>.
13. Small and medium-sized enterprises (SMEs) / Eurostat. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/structural-business-statistics/sme>.
14. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2017 рік: статистичний збірник / за ред. М. Кузнецової. Київ: Державна служба статистики України, 2018. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_dsp_2017.pdf.
15. Кредити, надані депозитними корпораціями / НБУ. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=59167546.
16. SAFE Analytical Report 2017 / European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/26641>.
17. Жарій Я., Краснянська Ю. Трансформування інвестиційної діяльності банківської системи України для реалізації стратегічних проектів. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 3 (11). С. 125–135.
18. Survey on the Access to Finance of Enterprises in the euro area June 2016 / ECB. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/accesstofinancesmallmediumsizedenterprises201606.en.pdf?c96d449e601cbe6c87d2e67d54e68c70>.
19. SME lending and competition: an international comparison of markets, 2016. URL: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/522490/bis-16-105-small-and-medium-sized-enterprise-lending.pdf.
20. Шишкіна О. В. Теоретико-методичні основи оцінки фінансових ризиків промислових підприємств. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*: збірник наукових праць. 2010. № 44. С. 267–275.
21. Шишкіна О. В. Ідентифікація ризиків і загроз фінансово-економічній безпеці промислових підприємств. *Формування стратегії науково-технічного, екологічного і соціально-економічного розвитку суспільства*: матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (6-7 грудня 2012 р., м. Тернопіль). Тернопіль: Крок, 2012. Ч. 2. С. 217–219.

References

1. Polishchuk, O. V., Tsymbal, V. V. (n.d.). *Problemy rozvytku maloho biznesu v Ukraini [Problems of small business development in Ukraine]*. Retrieved from <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/392/380>.
2. Kulakov, V. O., Kurhan, O. H., Pavlenok, O. I. (2014). Stan kredytuvannya maloho ta serednoho biznesu v Ukraini [Condition of Crediting of Small and Medium Business in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Bulletin Donbass*, 2 (36). 143–146 [in Ukrainian].
3. Lukianchykova, O. A., Fedoryshyna, L. I. (2013). Analiz problemy ta perspektyvy rozvytku maloho biznesu v Ukraini [Analysis of the problem and prospects of small business development in Ukraine]. *Ekonomichni nauky. Ser.: Oblik i finansy – Economic Sciences. Ser. : Accounting and Finance*, 10 (3), 440–445.
4. Kalinichenko, L. L., Musiiaka, K. V. (2015). Rol bankivskoho kredytuvannya u rozvytku maloho biznesu v Ukraini [The role of bank lending in the development of small business in Ukraine]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – The bulletin of transport and industry economics*, 50, 325–329 [in Ukrainian].
5. Matseliukh, N. P., Unynets, O. M. (2013). Rozvytok form i metodiv kredytuvannya maloho ta serednoho biznesu [Forms and methods of small and medium business financing development]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI – Economic Annals-XXI*, 9-10(1), 38–41 [in Ukrainian].
6. Dankiv, V. Y., Arzamasova, O. V. (n.d.). *Do pytannia kredytuvannya maloho biznesu komertsiiinymy bankamy Ukrainy [On the issue of lending to small businesses by commercial banks in Ukraine]*. Retrieved from <http://dspace.uzhnu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/lib/3699/1/DO%20PYTANNIA%20KREDYTUVANNIA%20MALOHO%20BIZNESU%20KOMERTSIINYMY.pdf>.
7. Zhezherun, Yu. V. (2017). Mizhnarodnyi dosvid bankivskoho kredytuvannya maloho i serednoho pidpriemnytstva [International experience of bank lending to small and medium-sized enterprises]. *Finansovyi prostir – Financial Space*, 1 (25), 27–32 [in Ukrainian].
8. Marchenko, O. I., Motkaliuk, R. V. (2015). Rozvytok maloho biznesu: vitchyzniani i zarubizhnyi dosvid [Development of small business: national and foreign experience]. *Finansovyi prostir – Financial Space*, 1 (17). S. 190–193 [in Ukrainian].
9. Ribun, L. V., Lekh, H. A., Vaskovych, I. M. (2016). Zarubizhnyi dosvid rozvytku maloho biznesu [Foreign Experience of Small Business Development]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of UNFU*, 26.2, 230–235 [in Ukrainian].
10. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [The Commercial Code of Ukraine]. № 2473-VIII (07.02.2019). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2?text=%EC%E0%EB#w11>.
11. Annual enterprise statistics by size class for special aggregates of activities. <https://ec.europa.eu/eurostat>. Retrieved from <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.
12. Turnover of the non-financial business economy by size class of employment. <https://ec.europa.eu/eurostat>. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tin00146&plugin=1>.
13. Small and medium-sized enterprises (SMEs). <https://ec.europa.eu/eurostat>. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/structural-business-statistics/sme>.
14. Kuznietsova, M. (Ed.) (2018). *Diialnist subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva za 2017 rik: statystychnyi zbirnyk [Activity of large, medium, small and micro-enterepreneurship entities: statistical publication]*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_dsp_2017.pdf.
15. Kredyty, nadani depozytnymy korporatsiiamy [Loans granted by deposit-taking corporations]. <https://bank.gov.ua/control/uk/index>. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=59167546.
16. SAFE Analytical Report 2017. <https://ec.europa.eu>. Retrieved from <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/26641>.
17. Zharii, Ya., Krasnianska, Yu. (2017). Transformuvannya investytsiinoi diialnosti bankivskoi systemy Ukrainy dlia realizatsii stratehichnykh proektiv [Transformation investment banking system of Ukraine for realization of strategic projects]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 3 (11), 125–135 [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

18. Survey on the Access to Finance of Enterprises in the euro area June 2016. Retrieved from <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/accesstofinancesmallmediumsizedenterprises201606.en.pdf?c96d449e601cbe6c87d2e67d54e68c70>.

19. SME lending and competition: an international comparison of markets, 2016. Retrieved from https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/522490/bis-16-105-small-and-medium-sized-enterprise-lending.pdf.

20. Shyshkina, O. V. (2010). Teoretyko-metodychni osnovy otsinky finansovykh ryzykiv promyslovykh pidpriemstv [Theoretical and methodical bases of estimation of financial risks of industrial enterprises]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series «Economic sciences»*, 44, 267–275 [in Ukrainian].

21. Shyshkina, O. V. (2012). Identyfikatsiia ryzykiv i zahroz finansovo-ekonomichnii bezpetsi promyslovykh pidpriemstv [Identification of risks and threats to the financial and economic security of industrial enterprises]. Proceeding from *Formuvannia stratehii naukovo-tekhnichnoho, ekolohichnoho i sotsialno-ekonomichnoho rozvytku suspilstva: materialy mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf. – Formation of the strategy of scientific and technical, ecological and socio-economic development of society: materials intern. sci. pract. Internet Conf.* (December 6-7, 2012, Ternopil) (part 2. pp. 217–219). Ternopil: Krok [in Ukrainian].

Шишкіна Олена Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Шишкіна Елена Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Shyshkina Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>

Краснянська Юлія Валеріївна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Краснянская Юлия Валерьевна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Krasnianska Yuliia – student of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: krasnyanskaya.yulia@gmail.com